

Халакост у мястэчку Мір паводле матэрыялаў вуснай гісторыі

Гэты тэкст з’явіўся ў выніку работы над праектам “Мір: гісторыя мястэчка, што расказалі яго жыхары”. У ліпені 2003 і 2005 гадоў у г.п. Мір былі арганізаваны дзве экспедыцыі, якія праводзіліся ў рамках этнаграфічнай практыкі студэнтаў гістарычнага факультэта Белдзяржуніверсітэта. Падчас работы экспедыцый мы абайшлі літаральна ўсе дамы ў Міры і запісалі 85 біяграфічных інтэрв’ю сталых людзей, жыхароў Міра, 1910–1930-х гадоў нараджэння. Адной з найбольш трагічных старонак жыцця міран, натуральна, з’яўляецца вайна. Менавіта з расказу аб ёй часта пачынаюць свае ўспаміны жыхары Міра. Фармат артыкула не дазваляе змясціць тут расказы аб вайне цалкам, спадзяемся, яны, як і ўспаміны аб іншых старонках жыцця Міра і міран, будуць надрукаваны ў нашай кнізе “Мір: гісторыя мястэчка, што расказалі яго жыхары”. Тут жа мы засяродзім Вашу ўвагу на расказах міран пра адну з найтрагічнейшых старонак вайны – Халакост.

Бацька ўбачыў раніцай, што па вуліцы ідзе процьма яўрэяў і сказаў: «Мабыць, вайна пачалася, яўрэі ўцякаюць» [6]. Перад 1939 г. сюды ехалі яўрэі. Яны ўжо адчувалі [25]. Шмат бежанцаў было не толькі з Варшавы, а і з наваколляў. Ім жа трэба нешта есці, трэба працаваць. Так нам загадаў райкам партыі ў гарэлачны завод яўрэяў узяць. А яны ж не прывыкшы да працы. Адна была, памятаю, такая шустранькая, лепш за нашых працавала, а іншыя былі такія вялыя, што не дай Бог! Бежанцы рассяліліся па Міры [13].

Усходняя Польшча, пазней СССР не былі ратаваннем для яўрэяў. Было відавочна: неабходна рухацца далей. Частка яўрэяў, сярод якіх былі вучні і выкладчыкі мірскай ешывы, змаглі пакінуць СССР яшчэ да прыходу сюды гітлераўскіх акупантаў. Дапамогу ім аказаў галандскі консул у Каўнасе Яан Цвартэндзік, які пачынаючы з ліпеня 1940 года стаў выдаваць польскім яўрэям дазвол на ўезд на в. Кюрасао, дакладней, пацвярджэнне, што яны могуць паехаць туды без візы. Сама Галандыя ўжо была акупіравана немцамі, але калоніі заставаліся пад уладай нідэрландскай кароны. Дабірацца праз Еўропу было небяспечна, і польскія яўрэі звярнуліся да японскага консула Сугіхары за транзітнымі візамі¹. Сугіхара атрымаў дазвол ад свайго начальства на выдачу толькі 600 транзітных віз. Большай часткай імі скарысталіся польскія афіцэры і салдаты. Даволі хутка ліміт быў вычарпаны. У павелічэнні квоты Токія адмовіў. Тысячы яўрэяў літаральна малілі японскага консула выратаваць іх сем’і. Сугіхара прыняў рашэнне выдаваць візы без абмежавання ўсім, каму яны патрэбны. Разам са сваімі польскімі

¹ М. Носоновский. По стопам еврейских работорговцев//<http://berkovich-zametki.com/2005/Zametki/Nomer12/MN78.htm>.

памагатымі (сакратары консульства, афіцэры польскай разведкі капітан Альфонс Якубанец і паручык Лешак Дашкевіч) Сугіхара суткамі не пакідаў кабінета, былі выдадзены тысячы віз. Была заказана яшчэ адна консульская пячатка, дзе дакладна быў скапіраваны тэкст і почырк Сугіхары. Гэтая пячатка і выручыла, калі Сугіхара вымушаны быў пакінуць Каўнас 1 верасня 1940 г. Колькі было выдадзена віз – невядома. Сам Сугіхара першапачаткова зарэгістрыраваў 3500, пасля ў яго не было ўжо часу на вядзенне рэгістрацыйнага журнала. Невядома і колькасць віз, выдадзеных польскімі памагатымі японскага консульства. Апошнім часам называюць лічбу – 10 тысяч чалавек.

Аднак японскія пагранічныя ўлады выявілі, што сярод тых, хто прыбыў, падазрона шмат людзей з аднолькавымі іменамі і прозвішчамі (у час фабрыкацыі дакументаў у Каўнаскім консульстве проста капіравалі ўзор, адзіную візу, у якую было ўпісана прозвішча Голдберга). Японія адмовілася іх прыняць і адправіла назад, у Находку. Але і там іх не прынялі, паколькі ў іх не было савецкіх уязных віз. Некалькі тыдняў параход курсіраваў паміж Находкай і Суруга. Урэшце рэшт Токія дазволіў бежанцам сыйсці на бераг пры ўмове, што польскае пасольства за тры тыдні адправіць сваіх грамадзян у іншыя краіны¹. Сярод выратаваных аказалася і большасць вучняў і выкладчыкаў Мірскай ешывы (магчыма, каля 300), якія праз Уладзівасток дасягнулі кантралюемых Японіяй тэрыторый, дзе і знаходзіліся да заканчэння Другой сусветнай вайны. Ніхто з іх не дабраўся да Кюрасао, але гэта і не было іх мэтай. За тры месяцы да Перл-Харбар японцы дэпарціравалі яўрэяў у акупіраваны Кітай і кінулі ў Шанхаі. Пасля вайны ешыва Мір раздзялілася, частка яе вучняў і равінаў аказалася ў ЗША, частка – у Ізраілі.

Цвартэндзійк і Сугіхара былі пазней прызнаны «праведнікамі народаў свету» ізраільскім інстытутам Яд-ва-Шэм².

Аднак нямала яўрэяў засталася і ў Міры. Тут, як і ў іншых населеных пунктах для яўрэйскага насельніцтва ствараліся гета. Спачатку гета было на вуліцы Ленінградскай [18]. Квартал, дзе пошта, адвялі пад гета. Яно цягнулася аж да нашай вуліцы [вул. 17 верасня] [3].

Першапачаткова яўрэі, жывучы ў гета, карысталіся адноснай свабодай. Пра ўмовы жыцця гета таго часу месчачкоўцы сведчаць: З гета дазвалялі выходзіць, ім дазвалялі дамоў схадзіць. Яны нікуды не ўцякуць, бо яны тут жывуць і гандлююць [17]. Яўрэяў ганялі на працу. Хадзілі з жоўтымі кругамі, хадзілі каля тратуара. Самі харчаваліся з сябе. Быў харчовы адзел. Яўрэі мянялі ўсё. Выходзілі спакойна з гета [2]. У іх спераду і ззаду была адзнака, жоўтая зорка [19]. У іх на левым баку ў каго зорка яўрэйская, а

¹ С. Букчин. Спісок Сугіхары // БДГ. 27 октября 1999, с.7.

² М. Носоновский. По стопам еврейских работорговцев // <http://berkovich-zametki.com/2005/Zametki/Nomer12/MN78.htm>; Е. Ляйтнер. Спасение Торы из огня катастрофы. Эпопея ешив восточной Европы в годы Мировой войны. – Иерусалим, 1991.

некаторыя так проста анучу жоўтую і на плячах таксама [13]. Яўрэі з латкамі хадзілі. Як іх сагналі ў гета, сталі хадзіць з жоўтымі кругамі на спіне [23]. Ім нашылі жоўтыя зоркі шасцівугольныя, ці трэба было насіць павязку з гэтай зоркай, ці на адзенні ззаду і спераду гэтыя дзве зоркі. Я яшчэ сустрэла дзяўчынку, з якой вучылася ў класе. Я гавару: «Госпадзі, а нашто і табе зорка?» А яна гаворыць: «Каб ведалі, дзе сэрца, каб адразу маглі забіць» [14].

9 лістапада 1941 г. больш за паўтары тысячы мірскіх яўрэяў былі расстраляны ў пячаным кар’еры на ўскраіне парка за замкам¹. У тым жа лістападзе 1941 года былі забіты яшчэ 700 яўрэяў на вуліцы Кастрычніцкай².

Калі немцы зайшлі, ужо ўвосень, яўрэяў білі, страшна білі. Іх было каля тысяч чатырох, страшна іх білі. Хадзілі па дамах, былі і нашы паліцаі, прадажныя ж людзі былі. Значыць, іх увосень білі, у лістападзе месяцы. Там новая вуліца... іх там завялі, пасцягвалі з вуліц, нашы людзі ўжо запрагалі коней, магілу выкапалі [11].

На расстрэл іх гналі па нашай вуліцы [вул. 17 верасня]. Мужчыны капалі для іх магілы. Іх распраналі і расстрэльвалі. Некалькі тысяч [26]. Яўрэяў вялі толькі па рыштоках (каналах). Хадзіць па тратуары забаранялася [8]. Але, у асноўным, вельмі пакорна ішлі на расстрэл [14].

Расказвае П.Я. Саковіч: “Аднойчы я ішоў у Мір са старшынёй сельсавета і яго жонкай. Нас спынілі немцы, жонку адправілі назад, а нас забралі ў Мір і загналі ў хату, прымусілі легчы на падлогу. Праз акно я ўбачыў, як гналі яўрэяў. Тых, хто адмаўляўся ісці, забівалі на месцы. Калі жанчына выпусціла з рук маленькае дзіця, немцы, каб не траціць куль, білі яго прыкладам” [21].

На вуглу вуліцы на Стоўбцы знаходзіўся юдэнрат. Усіх іх сабралі пад юдэнрат, загадалі ім пайсці, яны цэлымі сем’ямі прыходзілі, самі, таму што першы час яны не адмаўляліся, не ведалі, што іх будуць страляць. Яны прыйшлі ўсе сюды. Некаторыя, відаць, гарэлкі выпілі (прадчувалі). Цэлымі сем’ямі браліся пад рукі і ішлі. Іх адводзілі, давалі ў рукі лапаты, яны капалі сабе магілы. А рускіх сабіралі, у мяне бацьку і брата выгналі, таксама хацелі лапаты [даць], таксама пагналі, мы думалі іх таксама будуць страляць. Бацька сказаў: “Паставілі іх [яўрэяў] над магілаю, равін пачаў казаць, што гэта так трэба. А рускім сказаў: “Бачыце, нас знішчаюць. Але намі расчыняць, а вамі замесяць”. Загадалі ім распранацца, гадзіннікі і завушніцы здаць – усё. Іх туды паставілі і сталі страляць. Рускім загадалі засыпаць [18].

Пры расстрэле калона яўрэяў стаяла ад маста і да самага замка, толькі два паліцаі іх расстрэльвалі. Ніхто не спрабаваў уцячы. Паліцаі давалі каманду распранацца [8]. Яўрэяў расстрэльвалі каля інтэрната ПТУ і скідвалі

¹ Зараз вул. Танкістаў, каля будынка прафесійна-тэхнічнага вучылішча. У 1966 г. на магіле ўстанавілі абеліск, у 1996 г. памятник абнавілі, побач з’явілася мемарыяльная дошка з надпісам на іўрыце.

² Аб гэтай трагедыі нагадвае абеліск 1967 г. над магілай па вул. Кастрычніцкай.

іх у яму, якая ўтварылася так: ганчары бралі для працы гліну з аднаго месца [1]. Грамыханне, выстралы. Яны цэлы дзень забівалі. Роў, дзе Мірскі замак, і там была велізарная такая канава, вось, падыходзілі, станавіліся ў рад. Маці трымалі дзяцей. Пасля іх, гавораць, каштоўнасці прымушалі здымаць, распранаючы, добрыя рэчы адкідалі. І пакорна прымалі смерць [14]. Я і сам бачыў. Памятаю, малымі на дрэва лазілі. Так яўрэі натоўпам стаялі на гары, а пасля калонай па 7 чалавек пад магілу падыходзілі. 7 чалавек заб'юць, іншыя чакаюць чаргі. Ім рабін гаварыў, што трэба ісці. Рабіна з імі таксама расстралялі [3]. Калі на расстрэл іх гналі, мы хадзілі глядзець з цікаўнасці, хаця нас маглі расстраляць. Выведуць яўрэйскіх дзяцей, старых. Бедненькія... Паставяць немцы кулямет, а яўрэі самі яму рылі. Немцы хадзілі, з дамоў іх выганялі. А якое можа быць супраціўленне пад дулам пісталета?! [20].

У ліпені 1942 г. побач з Міром ва ўрочышчы Яблонаўшчына было расстраляна яшчэ 750 яўрэяў. У маі 1942 г. гета было створана ў замку, туды было пераведзена каля 850 яўрэяў.

Паліцаі і немцы хадзілі па вуліцах і зганялі яўрэяў у замак. Частку расстрэльвалі адразу, частку гналі ў гета. Там, дзе бойня, звозілі ўсе яўрэйскія рэчы. Туды бралі людзей, каб яны перабіралі рэчы. Лепшае адпраўлялі ў Германію. Неразумныя людзі таксама сабе бралі [22]. У 1942 іх сагналі ў замак, зрабілі гета, загарадзілі вал. Усе, сабакі, немцы, паліцаі іх гналі [11].

Умовы жыцця насельнікаў гета сталі яшчэ горшымі. Як сагналі іх у замак – ім не дазвалялася хадзіць [19]. Усё было абкручана кальчастым дротам – вал стаяў, будачка стаяла, дзе паставы стаяў, уверсе стаялі куляметы вакол па валу [18]. Яны не маглі пакідаць гета, толькі арганізавана выходзілі на працу і вярталіся. Выганялі з гета на працу, грузы грузілі на падводы, вывозілі куды-небудзь, на чорныя работы на якія [13]. Некаторых яўрэяў на спіртзавод ганялі працаваць. Там было недзе 6 паліцаяў [22].

Немцы ў гета яўрэяў не кармілі [22]. Самі яўрэі даставалі ежу [19]. У гета былі хворыя, знясіленыя [26]. Туды людзі перадачкі насілі, але немцы не пускалі [20]. Мы пяклі хлеб, хадзілі пад замак і перакідвалі праз сцены хлеб [10]. Часам бабкі прыходзілі з ежай. Яны ішлі абменьвалі ежу ў яўрэяў ці так аддавалі [22].

3 успамінаў Мірыям Свірноўска-Ліедэр: У маі 1942 мы былі перамешчаны з яўрэйскага квартала ў гета у сярэдневечны замак князя Мірскага. Кожнаму з нас выдзелілі няшмат месца, было вельмі цесна. Новыя ўмовы стварылі новыя праблемы, і адной з іх была вада. У гета быў толькі адзін колодзеж, і вады ў ім на ўсіх не хапала. Штодзень на некаторы час ён зачыняўся. Паступова цяжкасці пераадольваліся і працягвалася “звычайнае жыццё”. Мы хадзілі на працу. Яўрэяў забівалі, тыя, хто заставаўся ў жывых, працягвалі спадзявацца.

Освальд Руфайзен, наш яўрэйскі юнак з-пад Кракава ў якасці нямецкага перакладчыка ў жандармерыі (якому мы абавязаны тым, што выжылі), звычайна папярэджваў нас аб запланаваных акцыях супраць нас. Менавіта так мы даведаліся, што прыйшла наша чарга. Маладыя людзі паўсталі: яны не хацелі быць спаленымі ў ямах, яны хацелі пайсці ў лес, хоць шанцы на выжыванне там таксама былі невялікія. Была сфарміравана ўзброеная група. Освальд даў маладым людзям некалькі вінтовак, гранаты і кулі з нямецкага склада боепрыпасаў. Быў складзены план дзеянняў.

Не ўсе згадзіліся на ўцёкі. Гэта былі альбо фізічна слабыя людзі, альбо сем'і з маленькімі дзецьмі. Яны змаглі ўратавацца ва ўсіх акцыях супраць іх, а зараз аказаліся зусім бездапаможнымі. Як могуць маленькія дзеці выжыць у лесе? Яны, несумненна, памруць ад голаду і смагі, а гэта, сапраўды, вельмі пакутлівая смерць. І як яны, бацькі, змогуць глядзець на гэта? Прыгнечаныя горам, у роспачы яны вырашаюць, што лепш застацца тут.

Аднак гэта азначае, што іх жыццё тут і скончыцца. Усе рыхтуюцца да ўцёкаў. Гэты дзень набліжаецца... Нам засталася жыць лічаныя гадзіны. Мы ведаем, дзе будуць нашыя магілы. Гэта ў ліхаманцы.

Наступая раніца, панядзелак, 10-га жніўня. Тыя, хто застаўся, усе яшчэ стаяць унізе ў двары. Вось стаіць Валах (Wallach) са сваёй сям'ёй, чацвёра дарослых дзяцей. Калі я пытаю, чаму ён не ўцякае, ён адказвае, што ў яго жонкі хворыя ногі, і ёй цяжка. Тут сядзіць Годэль Траевіцкі (Troiewitzki) са сваёй сям'ёй: ён падобны на звар'яцелага, яго галава качаецца ўправа і ўлева. Там развітваецца сям'я Ганішчынера (Gonishchiner). Маці гучна плача. Дзеці не могуць узяць яе з сабой, але і кінуць не могуць. Пагэтаму яны ўсе застаюцца ў гэта.

У панядзелак у 4 гадзіны дня гэта акружае цяжкі кардон паліцыі і немцаў з кулямётамі. Зараз здзяйсняюцца адзінкавыя спробы прарвацца праз кардон. Удаецца вельмі нямногім.

Пачынаюцца самазабойствы. Лейба Гітэль (Llba-Gitel) і Шаўль Разоўскі (Szaul Razowski), дантыст Немзар, доктар Юліян Мілер з жонкай і дзіцем прымаюць яд. Яго жонка застаецца ў прытомнасці яшчэ 24 гадзіны. Яна ўяўляе, што яна ўжо ў Зямлі Запаветнай. Натан Браўн, бежанец з Лодзі, павесіўся. Сімон Шклут (Szklut), рабінаў Іцке (Icke the Rabbi's) таксама вырашылі атруціцца. Але яд не на ўсіх дзейнічаў адразу. Таму яны ходзяць навокал як прывіды: ні мёртвыя, ні жывыя. Адзін малады чалавек здзейсніў двойное самазабойства: ён перарэзаў сабе вены і праглынуў яд, але не змог дасягнуць мэты. Як страшна было бачыць яго старога бацьку, які бег па вуліцы і крычаў молячы: “Злітуйцеся, яўрэі, дапамажыце майму сыну памерці! Ён ужо зрабіў усё, каб памерці, але ніяк не можа памерці”.

Джозэф Шнайдэр са сваёй сям'ёй схаваўся на гарышчы вежы. Яны былі знойдзены немцамі і скінуты з 5-га паверха. Разам з імі была таксама Крайна Каган (Kraina Kagan).

Зусім інакш рэагуюць вернікі. Яны валодаюць сабой, знешне зусім спакойныя, глыбока вераць, што хутка трапяць на лепшы свет. Таму некалькі дзсяткаў з іх сядзяць без справы намерсе ў недабудаванай частцы замка, якая ўвесь гэты час служыла ім пакоем для малітваў. Яны моляцца, вывучаюць святое пісанне і спяваюць псалмы. У апошні дзень яны мыюцца, апранаюць чыстую ніжнюю бялізну і рыхтуюць сябе да вялікага моманту смерці, смерці рэлігійных пакутнікаў.

Эшке Лонгін (Eszke Longin) збірае разам бяздомных дзяцей, корміць, замяняючы ім клапатлівую маці ў апошнія дні іх жыцця. Аўторак 13-га жніўня, 4 гадзіны раніцы. Аўтамабілі з немцамі і паліцыяй пад'язджаюць да гета. Апошнія пакутнікі Міра пакорна спускаюцца, каб здзейсніць сваю апошняю вандроўку ў лес да невялікага раўчука¹.

Гета ў замку было ліквідавана 13 жніўня 1942 года.

Вясной загналі іх у гета, а летам расстралялі [22]. У чэрвені месяцы ці ліпені надвор'е было такое, нам с ганку было бачна, як іх на машыну грузяць: плач, крык. Раз-раз, і пастралялі. Уцякло ў партызаны мала [11]. З замка іх грузілі на машыны. Рабін закамандаваў ім апрануцца ў горшае, белыя хусткі. Садзіліся яны на машыны за барты, і там у іх знайшлі шмат золата. Торбачкі хавалі то пад падлогу, то ў іншае месца. Тады загадалі ім распрануцца, і распранутых расстрэльвалі. Паліцаі нажыліся з таго золата, а ім праз бок вылезла. Стралялі паліцаі, немец не чапаў нікога [7].

Аб тых трагічных падзеях успамінае У.У. Лабаза: “З намі працаваў Іцко рымарам. Ён папрасіўся ў бацькі, каб той пагаварыў з камендантам узяць яго ў рымарню папрацаваць. А ў яго была жонка і дачка ў гэтым гета. Іцку дазвалялі выходзіць. Камендант дазволіў яму, і той, хто іх ахоўваў, таксама. І ён прыходзіў да нас, так і мы яму прыносілі што-небудзь паесці. І я гаварыў яму: “Іцка, уцякай адтуль, там жа можна днём выйсці, днём ніякай аховы. Ідзі прама ў Валадзерава, там знойдзеш партызан”. – “Не, не пайду, а куды жонка, дачка? Не, пайду, я разам з імі. Так Бог рашыў, што мы павінны загінуць”. Настолькі рэлігійныя, што яны добраахвотна ішлі. Калі б нашыя, то сабралася б некалькі хлопцаў і кінуліся б на гэтую ахову, ну хай аднаго-другога там застрэлілі б. А аховы там было 3–4 чалавекі, п'яныя гналі іх. А яны як авечкі паслухмяныя ішлі на гэтую яму. Самі сабе капалі магілу.

У нас там у маёнтку забіралі, адзін прытварыўся перакладчыкам, як быццам ён немец. Ён і не падобны на яўрэя, а жонка і дачка – копія яўрэі, а ён працаваў у слясарні. І ён як перакладчык быў. У яго была такая хватка, як ты ні гавары, яўрэй яўрэем. Пагрузілі яго везці на расстрэл, і яго пагрузілі з жонкай і дачкой. Яму відаць спецыяльна далі, каб уцякчы. Той, што вез на расстрэл, даў паперку: занясі ў кантору. А машына стаяла, нават не відно

¹ Мірыям Свірноўска-Ліедэр. Германская акупацыя і знішчэнне нашага маленькага горада // Mir Memorial Book // <http://www.jewishgen.org/yizkor/mir>.

было ад канторы. І гэты прынёс у кантору паперку і сам прыйшоў у машыну, сеў. Таму што жонка там з дачкой.

Сын фатографа са мной у адзін клас хадзіў. Ён ужо з адной яўрэчкай, яна бежанка з Варшавы, такая нізенькая, а ён высокі. І яны пакахаліся, і калі іх вялі на расстрэл, я то не бачыў, але гаварылі, Голдзінаў сын [і дзяўчына ішлі] абняўшыся. Прышлі пад яму, іх расстралялі, і яны ўпалі ў яму абое” [13].

Трагічнай і адначасова гераічнай старонкай мірскага гета з’яўляецца паўстанне і пабег яго вязняў. Дзень расстрэлу. Яны ведалі, што гэта будзе, таму што многія збеглі, хоць іх там і вельмі каравулілі. Але ім пасля падказалі, што будзе пагром і што іх будуць страляць, то малодшыя адважыліся і на вяроўках паспускаліся са сцяны. У немцаў быў перакладчык Освальд, напэўна, чэх, ён дапамагаў яўрэям, наказваў калі можна бегчы [18]. Некаторыя яўрэі ўцякалі. Паліцыя за імі гналася, страляла ў іх, вяртала назад [19]. Усе ж некаторыя ўцякалі з гета. Гаварылі ім: “Уцячэш – расстраляем усю тваю калону” [17].

Освальд Руфэйзен быў яўрэем. Яго бацька служыў у германскай, аўстрыйскай і польскай арміях. Освальд з яго дапамогай вывучыў 8 моў. У 1939 г. Освальд уцёк з Польшчы ў Беларусь. Тут ён выдаў сябе за выхадца з польска-нямецкай сям’і (знешне ён зусім не быў падобны на яўрэя). 18-гадовы хлопец стаў перакладчыкам спачатку ў паліцыі, а пасля і ў гестапа. Яму было прысвоена званне унтэр-афіцэра. Доступ да сакрэтнай інфармацыі Руфэйзен выкарыстаў для выратавання вязняў мірскага гета. Ён жа дастаў зброю і боепрыпасы для ўцёку вязняў¹. Пад кіраўніцтвам Руфэйзена дзейнічала падпольная група з 80 чалавек. Даведаўшыся аб ліквідацыі гета, 9 жніўня быў арганізаваны пабег 200 яўрэяў у лес, астатнія загінулі². У хуткім часе Освальд быў арыштаваны. Але ён змог уцячы з Міра і схавацца ў чатырох манахінх бліжэйшага манастыра. Тут Освальд і вырашыў прыняць хрышчэнне. Пасля ён цэлых 15 месяцаў жыў у кармеліцкім манастыры, дзе і вырашыў стаць манахам. У 1945 г. пад імем брата Даніэля ён уступіў у каталіцкі ордэн кармелітаў. Яго імя шырока вядома вернікам-каталікам. У 1985 годзе ён сустракаўся з папай Рымскім Іаанам Паўлам II. Памёр ва ўзросце 76 гадоў у Хайфе (30 ліпеня 1998 года)³.

Успамінае В.П. Дрык: Адночы немцы забралі майго бацьку і яшчэ некалькіх мужчын, каб яны даставалі вокны ў замку. У час працы бацька пачуў галасы, якія даносіліся з падвала, ён спусціўся туды і ўбачыў яўрэйскую сям’ю, якая хавалася ад немцаў. Бацька сказаў ім, каб яны

¹ Зуборев Л. Крестный путь из Мира отца Даниэля // Советская Белоруссия. №123. 30 июня 2005 г.

² Еврейская Карта Мира. Штетл Мир // http://www.sem40.ru/world/shtetl_mir.shtml.

³ Зуборев Л. Крестный путь из Мира отца Даниэля // Советская Белоруссия. №123. 30 июня 2005 г.

паводзілі сябе ціха, а ўвечары ён іх хацеў вывесці, але яўрэяў знайшлі, вывелі з падвала і расстралялі каля замкавай сцяны. Хутчэй за ўсё, пра яўрэяў расказаў Яцкевіч, які пасля расстрэлу падбег да іх і зняў абутак, а адзенне было парэзанае [10].

Практычна ўсе нашы інфарманты падкрэслілі асуджанасць, з якой яўрэі ішлі на смерць. Зразумела, яўрэі ведалі, што ідуць на смерць. Некаторыя ўцякалі. Яўрэі ішлі на расстрэл як авечкі, мабыць таму, што былі вельмі набожныя і вырашылі: ад смерці не ўцячэш [26]. У іх, у яўрэяў, такая вера: нікуды ад лесу не ўцячэш [4]. Яны ведалі, што іх будуць расстрэльваць. Як мы вучыліся ў школе, была адна дзяўчынка яўрэйка, якая гаварыла, што Гітлер будзе яўрэяў страляць. Гаварылі, як вялі іх на расстрэл, каля парка, быў нейкі Сымка, дурнаваты жyd, які гаварыў: “Гэта ўсё нам ад Госпада. Мы павінны кару панесці” [25]. У іх рабін быццам бы сказаў: “Мы павінны загінуць, гэта па рэлігіі нашай. І яны як авечкі: іх гоняць стадам – і яны ідуць [12]. Рабін сказаў яўрэям: «Не хавайцеся, ідзіце на смерць, гэта наш лёс!» І ўсе змірыліся [6].

Яўрэі, ледзьве што не ўзяўшыся за рукі, мірна ішлі на расстрэл, хоць была рэальная магчымасць уцячы. Было толькі 5–6 ахоўнікаў [1]. Канваіраваў чалавек 100 яўрэяў адзін немец [27].

Тыя страшэнныя падзеі забыць немагчыма. Калі немцы расстрэльвалі яўрэяў – тыдзень рухалася зямля [15]. Гаварылі, там зямля хадзіла [25]. Каля Яблонаўшчыны, дзе расстрэльвалі яўрэяў, раўчук працякаў, у ім вада чырвоная была ад крыві [22]. Жудасна было, калі яўрэяў стралялі [9]. За што іх забівалі? Яны ж таксама людзі. Чаму яны не падабаліся? Таму, мабыць, што мова падобная [да нямецкай]. Я ў школу хадзіла з імі, памятаю прозвішчы: Крыніцка Экта і Абрамовіч Хаім. Усе яўрэі добрыя. Каля 800 чалавек у яме забілі на вуліцы. Засыпалі жывых, звалілі, і кроў сачылася паверх. Шкада, пагінула столькі [24]. І каля Яблонаўшчыны, і каля вучылішча, і во тут на вуліцы стаяць усе помнікі. Іх жа ўсіх агулам амаль і выбілі. Па сутнасці ўсю іх нацыю расстралялі: ад малога і да вялікага. Не глядзелі, ці то пяленачны малы, ці то стары, ці то старая. Не глядзелі, расстрэльвалі іх ўсіх тут агулам. І толькі з дамоў ужо ніхто не выходзіў, баяліся. Шаленая куля не разбіралася, хто ты, што ты. Сядзелі, толькі чулі гэтыя стрэлы, стрэлы [12].

Аб тым, хто здзяйсняў гэтыя зверствы, міране сведчаць: “Ні адзін немец не чапаў яўрэяў. Усе рабілі паліцаі [17]. Немцы будуць такой бруднай работай займацца! Паліцаі расстрэльвалі. П’янымі панапіваюцца [13]. Былі літоўцы, латышы, уласаўцы за немцаў. У ўласаўцаў была больш форма пад чырвонаармейцаў. Літоўцы былі самыя акаянныя. Дзіця, 2 годзікі, нагою наступіў літовец на грудзі і тады страляў. Яўрэяў страляла ў асноўным паліцыя” [5].

Тыя, хто здолеў ўратавацца з гэта і пазбегнуць расстрэлу, натуральна, заставацца ў мястэчку не маглі. Менавіта тут дапамога мясцовага насельніцтва была проста неабходнай.

Некаторыя ўцякалі. Іх хавалі мясцовыя. Яўрэі, якія здолелі ўратавацца, пайшлі ў партызаны [26]. Вось чацвёрта на нашых хутарах і вайну скончылі. Яны жылі там у хляве і хадзілі, але яны, у асноўным, кралі. Ужо калі-нікалі пасля прасілі кавалак хлеба, бульбу, якую-небудзь гарачую ваду, запалак каробку якую-небудзь, каб там сабе ўскіпяціць... [14].

Разам з тым сведкі падзей адзначаюць вялікую рызыку, звязаную з дапамогай яўрэям: Яўрэі ў мясцовага насельніцтва не хаваліся, нават не прасіліся, таму што ўсе разумелі [10]. Адночы яўрэй прыйшоў да мяне і папрасіў схаваць яго. Я сказала, што не магу гэтага зрабіць, але адправіла яго ў глухое месца, дзе ён мог адсядзець [6]. Былі такія, каторыя хавалі... Але кожны баяўся за сваю скуру, яго б расстралялі. Былі выпадкі, калі іх і хавалі, хоць сабой ахвяравалі [12].

Аб дапамозе яе сям'і ўрачу Зоі Міронаўне Пазняк расказвае Г.А. Мамонька: У нас тут яўрэйка ў час вайны хавалася, Зоя Міронаўна. Гэта толькі спачатку. Пасля пайшла ў партызаны з двума дзецьмі. Яны па дарозе памерлі. Ёй было гадоў 40. Хавалі мы і іншых яўрэяў, пасля адпраўлялі ў партызаны. Пасля ацалелыя яўрэі, як вызвалілі Мір, прыносілі нам адзенне, ежу [16]. Дапамогу Зоі Міронаўне аказвалі таксама сем'і В.М. Грушавай і Н.Ф. Ацэцкай.

Сярод тых, хто выжыў, называюць Лілію і Сару Хаймовіч. Расстралялі не ўсіх. У маім класе вучылася 6 дзяўчынак-яўрэек, выжыла адна – Сара Хаймовіч. Яе маці працавала ў аптэцы правізарам з умовай захавання жыцця дачкі (немцы баяліся эпідэміі, а медработнікаў не хапала). Маці таемна выносіла медыкаменты і хутка ўцякла з імі да партызан [1].

... На момант вызвалення Міра савецкімі войскамі жывымі там засталася толькі каля 40 яўрэяў.

У памяць аб яўрэях мястэчка Мір, загінуўшых у час Катастрофы, Яўрэйскі Нацыянальны фонд сумесна з муніцыпалітэтам горада Іерусаліма стварылі адзіны лясны масіў у паўночным Іерусаліме – лес Мір. Першыя 1000 дрэваў былі высаджаны ў пачатку 80-х гадоў. Сродкі на пасадку гэтых дрэў былі атрыманы ад спадарыні Розы Цвік. У лесе можна пабачыць мармуровую пліту, на якой напісана:

«Я, Роза, посадила тысячу деревьев леса
в Неве-Яакове,

что в Иерусалиме, святом городе,

в память моего мужа Израэля Цвика, благословенна его память.

Он был переписчиком священных текстов.

Мы родилились в городе Мир.

Вместе пережили Катастрофу.

Мы были спасены партизанами,
благодарение Провидению
за эти дни...»

Спіс інфармантаў

1. А.А.
2. Ацэцкая Надзея Федараўна, 1923
3. Багдановіч Бікір Мустафавіч, 1928
4. Бойка Вікенцій Яўгеньевіч, 1951
5. Бычко Пётр Елісеевіч, 1922
6. Бычко Соф'я Якаўлеўна, 1925
7. Вяргейчык Елізавета Іванаўна, 1924
8. Гаральскі Ігар Іванавіч, 1931
9. Гірыс Міхаіл Уладзіміравіч, 1943
10. Дрык Валянціна Пракопаўна, 1918
11. Жызнеўскі Георгій Уладзіміравіч, 1932
12. Кавалевіч Мікалай Лявонцьевіч, 1923
13. Лабаза Уладзімір Уладзіміравіч, 1922
14. Лабоцкая Лідзія Іосіфаўна, 1930, г. Мінск
15. Лабоцкая Ніна Пятроўна, 1928
16. Мамонька Галіна Андрэеўна
17. Мацэль Любоў Федараўна, 1934
18. Мулярчык Вера Сідараўна, 1935
19. Неглюевіч Вера Якаўлеўна, 1922
20. Сакевіч Данута Адольфаўна, 1932
21. Саковіч Павел Якаўлевіч, 1923
22. Самец Соф'я Іллінічна, 1929
23. Стома Ларыса Аляксандраўна, 1924
24. Цімашэвіч Марыя Канстанцінаўна, 1926, в. Пагарэлка
25. Шумава Лідзія Іванаўна, 1923
26. Шуміцкая Часлава Аляксандраўна, 1928
27. Шуміцкі Фама Рыгоровіч, 1930

